

ประติมากรรมขอม

ศาสตราจารย์ หม่อมเจ้า สุภัทราวดี ดิศกุล

ทรงเรียบเรียงจากบทความของศาสตราจารย์ จอง บัวเชอลีเย่

(ต่อจากนิตยสารศิลปากร ปีที่ ๑๓ เล่ม ๔ พ.ศ. ๒๕๑๒)

ประติมากรรมสัมฤทธิ์สมัยหลังเมืองพระนคร

ประติมากรรมขนาดเล็ก ได้กล่าวมาแล้วว่า ราวกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๐ ได้เกิดมีแบบศิลปะร่วมกันขึ้นระหว่างประเทศกัมพูชา อาณาจักรอยุธยา และประเทศจัมปา แม้ศิลปะในประเทศจัมปาได้กลายมามีลักษณะเป็นของตนเองอย่างรวดเร็ว เนื่องจากได้เสื่อมลงอย่างกะทันหัน แต่ศิลปะของประเทศกัมพูชาและอาณาจักรอยุธยาก็ยังคงมีลักษณะใกล้เคียงกัน และมีการแลกเปลี่ยนอิทธิพลซึ่งกันและกัน จนกระทั่งบางครั้งเป็นการยากที่จะทราบได้ว่าเป็นศิลปะของประเทศใด ในศิลปะเขมรไม่นิยมเทวรูปนั่งผ้ายาวแบบผ้าโสร่งซึ่งเป็นลักษณะของศิลปะไทยสมัยสุโขทัย และแม้ว่าเทวรูปพระนารายณ์จากปราสาทคลังหลังเหนือในประเทศกัมพูชาจะมีอิทธิพลของเทวรูปไทยสมัยสุโขทัยปะปนอยู่บ้าง แต่ก็ยังคงเป็นศิลปะเขมรออยู่ กล่าวโดยทั่วไป การสืบต่อของศิลปะขอมสมัยเมืองพระนครทั้งในค่านศาสนาพราหมณ์และพุทธศาสนาลงไปยังศิลปะเขมรสมัยหลังเมืองพระนครนั้น อาจสังเกตเห็นหัวต่อได้โดยยาก

ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๒๐ ลงมา ก็ไม่มีการหล่อประติมากรรมสัมฤทธิ์ขนาดใหญ่ขึ้นในประเทศกัมพูชา แต่ยังคงมีการหล่อประติมากรรมขนาดใหญ่อยู่บ้างที่เมืองละแวกในสมัยนักษัตรจันระหว่าง พ.ศ. ๒๐๕๐-๒๑๐๐ พระพุทธรูปเขมรในสมัยนี้ยากที่จะมีขนาดสูงเกิน ๔๐ เซนติเมตร และไม่ว่าจะทรงเครื่องหรือไม่ ก็มีลักษณะใกล้เคียงกับศิลปะอยุธยาในสมัยเดียวกันมาก คือเป็นแบบเดียวกัน รายละเอียดของเครื่องประดับก็เป็นเช่นเดียวกัน และแสดงปางเดียวกันด้วย คงเหลือแต่สุนทรียภาพซึ่งแม้ว่าจะอยู่ในกฎเกณฑ์เดียวกัน แต่ก็ยังแปลกออกไปบ้างสำหรับพระพุทธรูปเขมรในบางกรณี เช่น มีลักษณะเข้มแข็งยิ่งกว่า อ่อนโยนน้อยกว่าพระพุทธรูปไทย ความจริงประติมากรรมเขมรเหล่านี้ยังไม่มีผู้ใดได้ศึกษาโดยละเอียดจนกระทั่งถึงในสมัยปัจจุบัน สำหรับประติมากรรมในพุทธศาสนา เราจำต้องกล่าวถึงรูปแม่พระธรณีซึ่งปัจจุบันอยู่ในพิพิธภัณฑ์กรุงพนมเปญ เป็นประติมากรรมที่ยังไม่อาจกำหนดอายุได้อย่างแน่นอน (รูปที่ ๑๕๘) แม่พระธรณีนี้กำลังคุกเข่าและบิดมวยผมอยู่ เป็นประติมากรรมขนาดเล็กที่หล่อได้สัดส่วนอย่างน่าชม

รูปที่ ๑๕๘
แม่พระธรณีจากกงทิลัย
สัมฤทธิ์ สูง ๑๕.๘ เซนติเมตร
พิพิธภัณฑสถานกรุงเทพมหานคร
ศิลปะเขมรสมัยหลังเมืองพระนคร

รูปที่ ๑๕๙
นักมวย ?
สัมฤทธิ์ สูง ๑๐.๕ เซนติเมตร
พิพิธภัณฑสถานกรุงเทพมหานคร
ศิลปะเขมรสมัยหลังเมืองพระนคร

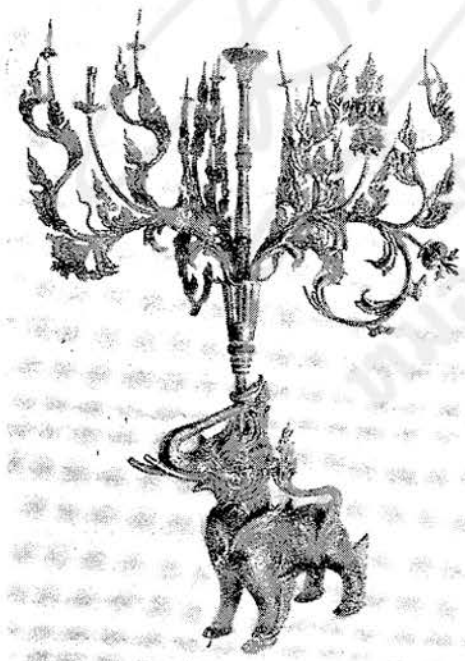
สำหรับประติมากรรมในศาสนาพราหมณ์ ก็สืบต่อลงมาจากศิลปะขอมแบบบายน อิทธิพลของศิลปะไทยคงปรากฏมีอยู่แต่ในเครื่องประดับ คือรูปร่างและลวดลายแบบใหม่ วิวัฒนาการของเครื่องแต่งกายเริ่มปรากฏมีขึ้นตั้งแต่ราว พ.ศ. ๒๐๕๐ สำหรับลักษณะรูปร่างของเทวรูปเขมรสมัยนี้ก็ได้แก่การสร้างพาหนะแปลกประหลาด อารูทที่ไม่เคยเห็น ซึ่งไม่เคยปรากฏเลยในศิลปะขอมสมัยเมืองพระนคร ในบรรดาประติมากรรมเหล่านี้เทวรูปพระคเณศก็เป็นที่น่าชมกันมาก ความจริงช่างที่สร้างเทวรูปนั้นไม่ได้ขาดความรู้หรือความเข้าใจ แต่มุ่งที่จะสร้างเทวรูปตามลักษณะรูปร่างที่กำลังเป็นที่นิยมกันอยู่ในขณะนั้นมากกว่า เช่น ตามหนังสือตำราเทวรูปในหอสมุดแห่งชาติ ประเทศไทย ประติมากรรมเหล่านี้บางครั้งก็ดูแข็งกระด้างไม่มีชีวิตจิตใจ ซึ่งเป็นไปตามแบบศิลปะมากกว่าที่จะแสดงถึงความเสื่อม ประติมากรรมสัมฤทธิ์บางรูปซึ่งไม่เกี่ยวกับศาสนายังคงแสดงถึงชีวิตจิตใจได้เป็นอย่างดี (รูปที่ ๑๕๙) ความมีชีวิตจิตใจแบบนี้ไม่ค่อยเคยปรากฏในประติมากรรมสัมฤทธิ์ขอมสมัยเมืองพระนครซึ่งส่วนใหญ่มักสร้างเป็นรูปเทวคา ตั้งแต่ราวกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๕ อิทธิพลของศิลปะตะวันตกจึงได้เข้ามาผสม ทำให้ประติมากรรมในราชธานีแตกต่างไปจากประติมา-

กรรมในท้องถิ่นซึ่งยังคงเลียนแบบเก่าอยู่ การเลียนแบบดังกล่าวทำให้เป็นการยากมากที่จะกำหนดอายุของประติมากรรมสัมฤทธิ์บางชิ้น ซึ่งส่วนใหญ่มีฝีมือค่อนข้างเฉด แต่ก็ยังคงหล่อเลียนแบบประติมากรรมสมัยเก่า ประติมากรรมเหล่านี้อาจเป็นศิลปท้องถิ่นในสมัยเมืองพระนคร หรือเป็นศิลปเขมรในกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๕ ก็ได้

มีประติมากรรมสัมฤทธิ์ขนาดเล็กที่ค่อนข้างหาได้ยาก มักใช้เป็นเครื่องรางและได้รับอิทธิพลมาจากศิลปอินเดียสมัยหลัง เช่น รูปพระวัชรธรในพิพิธภัณฑที่กรุงเทพมหานคร นอกจากนี้ยังมีประติมากรรมที่นำเข้ามาในสมัยหลังอีก อย่างไรก็ตามก็ไม่เคยพบประติมากรรมในศาสนาพราหมณ์ที่เลียนแบบมาจากประติมากรรมรูปเคารพในประเทศอินเดียภาคใต้ ดังที่เคยค้นพบในประเทศไทย

สำหรับรูปบุคคลหรือสัตว์ตามเทพนิยาย ซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากแหล่งเดียวกับรูปเทวาก็มีรูปกนิหรรและกนิหรีซึ่งเป็นที่นิยมมาก รูปคชสิงห์ (รูปที่ ๑๖๐) และรูปนาคซึ่งกลับมีน้อยลง

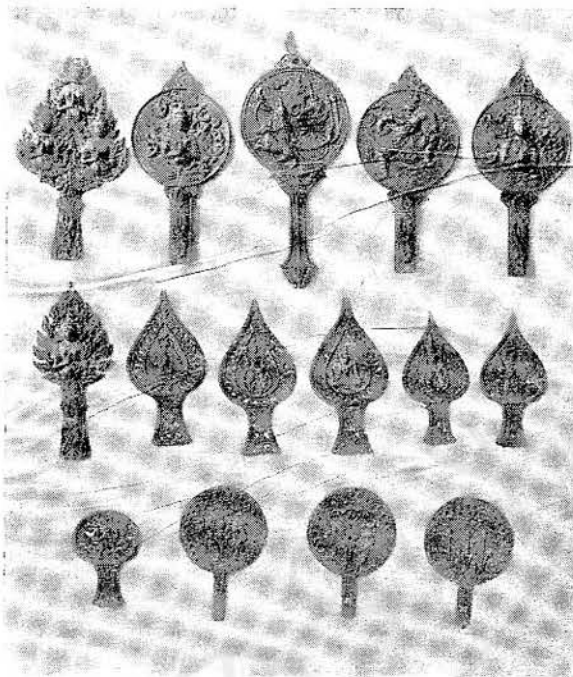
เครื่องใช้ในกิจพิธีและเครื่องใช้สอยสมัยหลังเมืองพระนคร ความนิยมได้ผิดแปลกไปจากความนิยมสมัยเมืองพระนครมาก วัตถุประสงค์ก็ดูเหมือนจะหายไปเลยทีเดียว โดยทั่วไปก็

รูปที่ ๑๖๐
เชิงเทียนรูปคชสิงห์
สัมฤทธิ์ ตัวคชสิงห์สูง ๑๕ เซนติเมตร
พิพิธภัณฑสถานกรุงเทพมหานคร
ศิลปเขมรสมัยหลังเมืองพระนคร

ใช้สัมฤทธิ์ก็น้อยกว่าสมัยเมืองพระนคร และเครื่องใช้สอยสัมฤทธิ์ก็มีลวดลายเครื่องประดับง่ายลงมาก เครื่องใช้ในกิจพิธีตั้งแต่ก่อนหายไป เพราะเหตุว่าไม่มีความจำเป็นที่จะต้องใช้ในพุทธศาสนาสำหรับเถรวาท แม้ว่าวัตถุบางอย่างจะยังคงใช้อยู่ เช่น สังข์สำหรับรดน้ำมนต์ แต่ก็ไม่ได้หล่อด้วยสัมฤทธิ์อีกต่อไป ไม่มีทั้งฐานที่นั่งหรือยอดวัตถุ ขอบและห่วงสำหรับย้วยานาก็ใช้สำหรับเป็นยานพาหนะอย่างแท้จริง คือไม่มีลวดลายประดับอีก กระติงก็มีรูปร่างใหม่ วัตถุประสงค์กลับเป็นที่นิยมเป็นพิเศษ เช่น เชิงเทียน เครื่องม้า บางชนิดก็แสดงถึงลักษณะของสมัยหลังเมืองพระนครอย่างแท้จริง เช่น แวนเวียนเทียน

แวนเวียนเทียน (รูปที่ ๑๖๑) แวนเวียนเทียนนี้ใช้ในพิธีต่าง ๆ ทั้งในประเทศไทยและประเทศกัมพูชา และแวนเวียนเทียนเขมรก็แตกต่างจากแวนเวียนเทียนไทยแต่เฉพาะกรณีพิเศษจริง ๆ เท่านั้น

รูปที่ ๑๖๑
แวนเวียนเทียนสัมฤทธิ์
พิพิธภัณฑ์สถานกรุงเทพมหานคร
ศิลปกรรมสมัยหลังเมืองพระนคร

แวนเวียนเทียนนี้สูงระหว่าง ๑๐ - ๑๕ เซน-
ติเมตร มีรูปร่างเหมือนใบโพธิ์ มีคำมคือ
ก้านแวนมีลายโปร่งประดับเป็นขอบหรือตัด
เป็นลวดลาย แวนเวียนเทียนบางแวนก็มีรูป
ร่างกลม แต่มักมีลายรูปสามเหลี่ยมประดับ
อยู่เหนือคำม ซึ่งทำให้ยังคงมีรูปร่างคล้าย
ใบโพธิ์อยู่ ลายรูปใบโพธิ์เช่นนี้มักประกอบ
ด้วยลายก้านขด ๒ วงชนกันที่เบื้องล่าง
ลักษณะเช่นนี้เป็นลักษณะของศิลปะสมัย
หลังเมืองพระนคร และมีปรากฏอยู่ทั้งใน
ประเทศไทยและเกาะลังกา อิทธิพลเดิม
อาจได้รับมาจากเกาะลังกาพร้อมกับพุทธ
ศาสนาที่ลัทธิลังกาวงศ์ก็ได้

ตัวแวนเองมักประดับด้วยเทวรูป
ในศาสนาพราหมณ์ แต่บางครั้งก็เป็นรูป
หนูมานหรือรูปครุฑ บางครั้งก็เป็นเทพนม

องค์เดียวหรือหลายองค์ หรือรูปแม่พระธรณี ที่มีแต่เฉพาะลวดลายเครื่องประดับอย่างแท้จริง
โดยไม่มีความหมายเลยนั้นหาได้ยาก รูปภาพที่ใช้ประดับมักเป็นภาพนูนมากและมักมีการสลักเพิ่ม
เติมด้วย คำมแวนก็มีลายเครื่องประดับเช่นเดียวกัน มักเป็นรูปสัตว์ครึ่งมังกรครึ่งนาค ๒ ตัวอยู่
ตรงกันข้าม และเกี่ยวกระหวัดกัน หรือมีฉนวนี่ก็เป็นลายพันธุ์พฤกษาที่เกาะสลักอย่างสวยงาม
แวนเวียนเทียนเหล่านี้อยู่ในระหว่างศิลปะแบบพุทธศตวรรษที่ ๒๓ - ๒๔ แต่ก็ยังคงสร้างอยู่อีกใน
ปัจจุบัน

เชิงเทียน ในสมัยเมืองพระนครได้ค้นพบเชิงเทียนน้อย แต่ในสมัยหลังเมืองพระนคร
เชิงเทียนก็มีปรากฏอยู่เป็นจำนวนมาก เราอาจแบ่งเชิงเทียนออกได้เป็น ๒ แบบสุดแล้วแต่ว่าฐาน
ของเชิงเทียนนั้นจะเป็นรูปร่างตามธรรมคาหรือเป็นรูปบุคคลและสัตว์ ในกรณีแรกก็มีก้านของเชิง
เทียนซึ่งตั้งอยู่บนฐานมีลายเส้นนูนประดับ ก้านนี้มีรูเดียวหรือหลายรูเพื่อสวมกึ่งของเชิงเทียน ใน
กรณีหลังก็มีรูปบุคคลกำลังคุกเข่า เช่น รูปนางอัปสรหรือรูปยักษ์ ฯลฯ ซึ่งบางครั้งก็ใช้สัตว์เช่นช้าง รูป
บุคคลเหล่านี้ถือก้านของเชิงเทียนที่รองรับกึ่งเชิงเทียนกึ่งเดียวหรือหลายกึ่ง บางครั้งก็มีรูปสัตว์เช่น
กชสิงห์เข้ามาแทนที่รูปบุคคลเหล่านี้ และก้านของเชิงเทียนก็ตั้งอยู่บนวงที่กำลึงยกขึ้น (รูปที่ ๑๖๐)

การพิจารณารูปภาพเหล่านี้อาจทำให้กำหนดอายุได้โดยเปรียบเทียบกับศิลปะไทยสมัยอยุธยาหรือรัตนโกสินทร์ กิ่งของเชิงเทียนมักประดับด้วยลายวงกลมขนาดใหญ่ ซึ่งคงกลายมาจากลายก้านขด กิ่งของเชิงเทียนนี้ใช้ติดเทียนแต่เฉพาะกิ่งที่มีรูปร่างเป็นรูปทรงกระบอกเท่านั้น ส่วนที่เหลือจึงประกอบเป็นลายเส้นที่โค้งเข้าโค้งออกอย่างงดงาม

กระดิ่ง กระดิ่งแบบสมัยเมืองพระนครได้หายไป สำหรับกระดิ่งขนาดใหญ่ก็คงเหลือแต่กระดิ่งสำหรับแขวนคอช้าง แต่ก็มีขนาดเล็กลง คือขนาดใหญ่ที่สุดมีความกว้างเพียงระหว่าง ๖-๗ เซนติเมตร และมีรูปร่างเป็นรูปกลมอย่างแท้จริง หรือมีจะนั้นก็มีขอบหยักแต่เพียงเล็กน้อย กระดิ่งเหล่านี้ประกอบด้วยรูปครึ่งวงกลม ๒ วงมาต่อกัน ลวดลายเครื่องประดับก็มักเหลือแต่เพียงลายเส้นเล็ก ๆ เป็นรูปลายก้านขดชนกันซึ่งเป็นลักษณะโดยเฉพาะของสมัยนี้ ลวดลายเช่นนี้มักมีอยู่เฉพาะบนแผ่นครึ่งวงกลมแผ่นบน ฐานของห่วงสำหรับแขวนก็มีลายเส้นนูนเข้ามาประดับบ้าง

การเปลี่ยนแปลงอย่างแท้จริงของเครื่องชั่งเริ่มมีขึ้นในปลายสมัยเมืองพระนครของขอม ก่อนหน้านั้นไม่มีการเปลี่ยนแปลงมากนักคงจะเห็นได้จากประติมากรรมลอยตัวและภาพสลัก เครื่องชั่งแบบใหม่มีปรากฏตั้งแต่ พ.ศ. ๑๙๖๖ คือที่วัดราชบูรณะ พระนครศรีอยุธยา และเครื่องชั่งขอมก็คงจะมีการเปลี่ยนแปลงไปในทางเดียวกัน อย่างไรก็ตามเครื่องชั่งเล็ก ๆ ก็ยังคงปรากฏอยู่ในเครื่องชั่งเขมรในภาพสลักรุ่นหลัง ณ ปราสาทนครวัด คือในราวปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๑

กระดิ่งเล็ก ๆ สำหรับห้อยก็ไม่มีรูปร่างเหมือนระฆังอีกต่อไป แต่กลายเป็นรูปทรงกระบอก มีห่วงเล็กรูปร่างโค้งสูงติดอยู่กับส่วนบนซึ่งเป็นรูปครึ่งวงกลม ลวดลายเครื่องประดับคงเหลือแต่เพียงลายเส้นสลักเพียง ๒-๓ เส้น กระดิ่งเล็ก ๆ เหล่านี้หล่อได้อย่างดีมาก ส่วนนี้สำหรับตีฆ้องด้วยเหล็ก และมักใช้หมุดสำหรับยึด

มีระฆังอยู่ตามวัดต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก ซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากระฆังจีน ระฆังเหล่านี้มักหล่อขึ้นอย่างสวยงาม แต่การพิจารณาศึกษาก็อยู่นอกกรอบที่เรากำลังกระทำอยู่

ภาชนะต่าง ๆ แม้ภาชนะทุกชนิดจะยังคงรักษารูปร่างที่ได้มีมาแล้วตั้งแต่สมัยเมืองพระนคร คือรูปร่างที่กำหนดขึ้นโดยการใช้สอย และแม้ว่าลวดลายเครื่องประดับซึ่งแสดงโดยลายเส้นสลักเพียง ๒-๓ เส้น และสำหรับฝาปิดก็มีแต่เพียงรูปร่างของจุกข้างบน ซึ่งทำเป็นรูปบัวตูมอย่างง่าย ๆ สิ่งเหล่านี้ย่อมไม่อาจทำให้เรากำหนดอายุของภาชนะได้ อย่างไรก็ตามภาชนะ ๓ ขาสำหรับรองรับวัตถุในสมัยเมืองพระนครก็หายไป และพานซึ่งมีส่วนบนคล้ายรูปบัวบานก็มีวิวัฒนาการมากยิ่งขึ้น พานแบบนี้บางครั้งก็มีขอบเป็นหยักและส่วนบนก็มักตัดเป็นรูปกลีบดอกไม้รูปสามเหลี่ยม

ในบรรดาภาชนะต่าง ๆ เติ้ปุ่นซึ่งเคยกล่าวถึงมาแล้วก็น่าสนใจมาก เติ้ปุ่นเหล่านี้มีรูปร่างต่าง ๆ กัน คือมีตัวเตี้ยสูงปานกลางระหว่าง ๑๐ - ๑๖ เซนติเมตร-มีรูปร่างคล้ายลูกทรงหน้าต่าง แต่ส่วนโค้งนั้นก็มีมากยิ่งขึ้น ฐานบางครั้งก็กลวงหรือสลักไปรุ่ง บางครั้งก็มีเม็ดกลม ๆ อยู่ภายใน ซึ่งทำให้มีเสียงดังคล้ายกระดิ่ง ฝาสวมลงมาค่อนข้างต่ำ ฝานี้มักมียอดเป็นรูปแหลมแบ่งออกเป็นชั้น ๆ หรือเป็นรูปคล้ายระฆัง หรือมีฉะนั้นก็เป็นรูปครึ่งวงกลม บางครั้งทั้งฝาและตัวเตี้ยปุ่นก็มีสร้อยเล็ก ๆ ยึดเข้าไว้ด้วยกัน รูปร่างของเตี้ยปุ่นต่าง ๆ เหล่านี้ก็ดูจะไม่ได้เกี่ยวข้องกับกำหนดอายุเวลาของเตี้ยปุ่นเหล่านั้นเลย

เครื่องมือ เราไม่อาจทราบถึงเครื่องมือขอมในสมัยเมืองพระนครได้อย่างแน่นอน แต่ในสมัยหลังเมืองพระนคร เครื่องม้านักลับมีอยู่เป็นจำนวนมาก และส่วนใหญ่ก็มาจากเครื่องประดับศีรษะม้า ก็เป็นแผ่นที่โค้งออกตรงกลาง มักพบอยู่เป็นคู่และมีลวดลายประดับเหมือนกัน แผ่นเหล่านี้ไม่ว่าจะเจาะไปรุ่งหรือไม่ ด้านหลังก็มีห่วงหรือตุ้มและหมุดสำหรับติดอยู่กับแผ่นหนัง ลวดลายเครื่องประดับที่ใช้มักเป็นรูปและเป็นภาพสลักนูนเช่นรูปครุฑอยู่ท่ามกลางลายกนก หรือเป็นลายเส้นขนาดเล็กเป็นรูปลายก้านขดชนกันซึ่งเป็นลักษณะของสมัยหลังเมืองพระนคร เครื่องม้านต่าง ๆ ซึ่งมีอยู่เป็นจำนวนมากในพิพิธภัณฑสถานเช่นในพิพิธภัณฑท์กรุงพนมเปญยังไม่ได้รับการศึกษาค้นคว้าโดยเฉพาะ

อาวุธ ในบรรดาอาวุธที่สมควรกล่าวอ้างถึงสำหรับทางคันความสวยงาม ก็มีปืนใหญ่สมัยโบราณ ๒ กระบอกในพิพิธภัณฑท์กรุงพนมเปญ แม้ว่าปืนทั้งสองกระบอกนี้จะได้รับอิทธิพลมาจากทวีปยุโรป แต่ก็แสดงถึงลวดลายเครื่องตกแต่งตามประเพณีของเขมร ปืนทั้งสองกระบอกนี้คงหล่อขึ้นในระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๒๑ - ๒๒

สำหรับอาวุธอื่น ๆ ก็ไม่อาจกล่าวอ้างถึงลวดลายเครื่องประดับได้มากนัก ยกเว้นมีดสั้นซึ่งจำต้องกล่าวถึงต่างหาก ด้ามของมีดสั้นเหล่านี้มักหล่อด้วยสัมฤทธิ์ และมักแสดงถึงลวดลายเครื่องประดับอย่างดั้งเดิมมาก เช่นบางครั้งก็เป็นรูปมนุษย์ การศึกษารูปเหล่านี้ทั้งทางด้านเครื่องประดับและเครื่องตกแต่งกายอาจช่วยให้กะกำหนดอายุของมีดสั้นเหล่านี้ได้

มีอาวุธเป็นจำนวนมากพอใช้ที่ชาวญี่ปุ่นได้นำเข้ามาในประเทศกัมพูชา ระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๒๑ - ๒๓ อาวุธของญี่ปุ่นอาจมีอิทธิพลต่อรูปร่างของอาวุธเขมร แต่ก็ไม่มีอิทธิพลต่อลวดลายเครื่องประดับ ได้ค้นพบอาวุธญี่ปุ่นเป็นจำนวนมากพอใช้ในครอบปราสาทนครวัด

เครื่องเหล็ก

แม้ว่าเครื่องมือเหล็กจะมีมาแล้วในประเทศกัมพูชาตั้งแต่ต้นสมัยประวัติศาสตร์ แต่เครื่องมือเหล็กเหล่านี้ก็มีอยู่จำกัดและการกำหนดอายุก็เป็นไปอย่างยากลำบาก เหล็กฝูเป็นสนิม

ก่อนไปได้อย่างรวดเร็ว เครื่องมือเหล็กต่าง ๆ ซึ่งค้นพบในการขุดแต่งซากโบราณสถานก็มีรูปร่างคงที่อยู่เป็นเวลานาน และไม่อาจทำให้กะกำหนดอายุได้ คงเหลือแต่เพียงการขุดค้นตามหลักวิชาการเท่านั้นที่อาจทำให้เรากะกำหนดอายุของเครื่องมือเหล็กเหล่านี้ได้ ทั้งนี้ ก็เพราะเหตุว่าเครื่องมือเหล็กเหล่านี้ไม่มีลวดลายเครื่องประดับเลย โดยทั่วไปมักใช้เหล็กสำหรับสร้างเครื่องมือเท่านั้น

ในสมัยเมืองพระนคร มีการใช้เหล็กบ่อย ๆ ยิ่งกว่าสัมฤทธิ์สำหรับยึดแท่งศิลาทรายเข้าด้วยกัน โดยหล่อเป็นรูป Γ นอกจากนี้ ก็มีเครื่องมือ อาวุธ เครื่องมือสำหรับสลักทำด้วยเหล็กซึ่งค้นพบที่ปราสาทแปรรูปและปราสาทบามอง เครื่องเหล็กเหล่านี้บางครั้งก็เห็นได้ชัดว่าได้รับอิทธิพลมาจากต่างประเทศ แต่ก็ยังไม่สามารถที่จะตัดสินได้ว่าชั้นใดอยู่ในสมัยเมืองพระนคร และชั้นใดอยู่ในสมัยหลังเมืองพระนคร ยังได้ค้นพบอาวุธปลายแหลมและแผ่นสี่เหลี่ยมจัตุรัสเล็ก ๆ หล่อด้วยเหล็กที่ปราสาทบึงมาลาและกับดักสัตว์ ในการขุดค้น ณ พระราชวังหลวงเมืองพระนคร-ธมด้วย

เครื่องเพชรพลอย

การใช้ทองและเงินมีมากกว่าการใช้เหล็ก และแสดงให้เห็นคุณลักษณะอย่างคี่เยี่ยมมาตั้งแต่สมัยประวัติศาสตร์ขั้นต้นคือตั้งแต่เมืองออกแก้ว จนกระทั่งถึงสมัยปัจจุบัน อย่างไรก็ตามแม้ว่ารูปร่างบางประการของเครื่องเพชรพลอยเช่นสายสร้อย จะแสดงว่ามีการติดต่อทางด้านเทคนิคลงมาเป็นระยะเวลาหลายร้อยปี แต่การสืบต่อจากศิลปะสมัยประวัติศาสตร์ขั้นต้นลงมายังศิลปะขอมสมัยเมืองพระนครก็ยังคลุมเครืออยู่ และในขณะที่เดียวกันก็คล้ายกับว่ามีการขาดตอนระหว่างศิลปะขอมสมัยเมืองพระนครไปยังศิลปะเขมรสมัยหลังเมืองพระนคร ทั้งในด้านเทคนิคและลวดลายเครื่องประดับ

เครื่องเพชรพลอยสมัยก่อนเมืองพระนครและสมัยเมืองพระนคร เครื่องเพชรพลอยในระยะเวลา ๘๐๐—๘๐๐ ปีนี้มีตัวอย่างอยู่น้อย ไม่ได้เคยค้นพบประติมากรรมเงินหรือทอง ดังที่มักกล่าวไว้ในจารึกตั้งแต่กลางพุทธศตวรรษที่ ๑๒ คือที่ปราสาทสมโบร์ไพรกุก ตัวอย่างที่ยังคงเหลืออยู่ก็มีแต่เพียงเครื่องประดับที่สมบูรณ์บ้างไม่สมบูรณ์บ้าง แม้พิมพ์เครื่องประดับและของที่ช่างโยนทิ้งรวมทั้งแผ่นทองที่ได้มาจากการฝังลูกนิมิต แผ่นทองเหล่านี้มักตัดเป็นรูปใบไม้ มีลายเส้นนูนเป็นรูปดอกไม้ แต่บางครั้งก็สลักเป็นรูป เช่น แผ่นทองสลักเป็นรูปโคจากปราสาททมาไบแกก (Thma Bai Kaek) (รูปที่ ๑๖๒) แผ่นทองเหล่านี้แสดงให้เห็นแต่เพียงว่ายังคงมีเทคนิคในการตัดแผ่นทองเป็นรูปร่าง การสลักเป็นลายเส้น และลายนูน ทั้งนี้เห็นว่าไม่ได้ต่อกันแก่เทคนิคที่ง่ายที่สุดและรู้จักกันมาเป็นเวลานานแล้ว

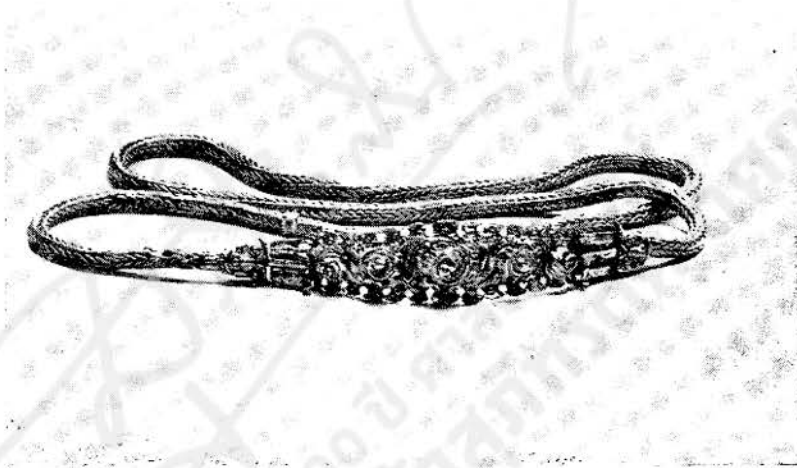
สำหรับทางคันเครื่องประดับ ก็เป็น การยากที่จะกล่าวได้ว่าชั้นใดอยู่ในสมัยก่อนเมือง พระนคร และชั้นใดอยู่ในสมัยเมืองพระนคร ได้ ค้นพบเครื่องประดับขอม ๒-๓ ชั้น โดยบังเอิญ ด้วยเหตุนี้ จึงอาจจะกำหนดอายุได้โดยการ เปรียบเทียบเท่านั้น ความรู้ที่เราอาจศึกษาได้จาก ประติมากรรมขอมก็มีไม่เพียงพอ เพราะเหตุว่า เครื่องประดับที่สลักลงบนประติมากรรมศิลานั้น ก็มีอยู่เฉพาะในศิลปะขอมบางแบบเท่านั้น และ เครื่องประดับบางชนิดเช่นแหวนก็ไม่เคยปรากฏ อยู่บนประติมากรรมขอมเลย ด้วยเหตุนี้ เรา จึงไม่อาจจะกำหนดอายุของแหวนซึ่งมีอยู่เป็น จำนวนมากในพิพิธภัณฑ์กรุงพนมเปญได้ แหวน เหล่านี้ตรงข้ามกับแหวนที่ค้นพบ ณ เมืองออกแก้ว ซึ่งมีขนาดเล็ก แหวนเหล่านี้บางครั้งก็มีขนาดใหญ่มาจากกระทั่งสวมใส่ได้เฉพาะประติมากรรมที่มี ขนาดใหญ่กว่าบุคคลธรรมดาเท่านั้น ประติมากรรมดังกล่าวมีอยู่เฉพาะแต่ในศิลปะขอมบางแบบ และ ด้วยเหตุนี้จึงอาจทำให้กะกำหนดอายุของแหวนเหล่านี้ได้บ้าง แหวนในพิพิธภัณฑ์กรุงพนมเปญ บางวงมีหัวแหวนสลักเป็นรูปวงกลมเพื่อฝังพลอยหัวแหวนที่สูญหายไปแล้ว แหวนบางวงคล้าย กับเครื่องประดับซึ่งค้นพบที่เมืองออกแก้วมาก เหตุนี้จึงอาจเป็นของสมัยก่อนสร้างเมืองพระนคร

รูปที่ ๑๒
แผ่นทองสลักรูปโก
พบใต้ปราสาทมาโบแตก
พิพิธภัณฑสถานเมืองพระนคร
ศิลปะขอม ราว พ.ศ. ๑๕๕๐-๑๕๐๐

เครื่องประดับขอมที่สำคัญที่สุดในพิพิธภัณฑ์กรุงพนมเปญทั้งในแง่ความสำคัญและ ความสวยงามในฝีมือการประดิษฐ์ ก็คือ สายสร้อย ไม่ว่าจะอยู่ครบทั้งเส้นหรือไม่ มีหัวเป็นเครื่อง ประดับขนาดใหญ่ซึ่งบางครั้งก็ประดับด้วยเพชรพลอย นอกไปจากสายสร้อยซึ่งค้นพบเมื่อเร็วๆ นี้ ที่เมืองอุคงคัมชัย (รูปที่ ๑๖๓) ซึ่งเป็นแบบสายสร้อยที่มีมาแล้วตั้งแต่สมัยเริ่มแรกประวัติศาสตร์ คือที่ค้นพบ ณ เมืองออกแก้วลงมาจนกระทั่งปัจจุบันนี้ สายสร้อยแบบอื่นๆ ก็เป็นแบบที่ไม่เคย ค้นพบ ณ เมืองออกแก้ว เช่นสายสร้อยที่มีรูปตัดเป็นรูปสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูนจากจรูญนครบุรี และกบาลโรเมียะ และสายสร้อยที่มีแผ่นเล็ก ๆ รูปยอกแหลมประดับเป็นข้อ ๆ จากจรูญนครบุรี และกบาลโรเมียะเช่นเดียวกัน หัวสายสร้อยทั้งหมดทำเป็นลวดลายก้านชอกอย่างแข็งแรง และ บางครั้งก็มีเพชรพลอยฝังประดับอยู่ด้วย เช่นที่จรูญนครบุรี นายโกรลีเย (G. Groslier) ได้กล่าวว่า ลวดลายก้านชอกที่จรูญนครบุรีและกบาลโรเมียะมีลักษณะคล้ายคลึงกับลายก้านชอกที่ปรากฏอยู่บนสาย

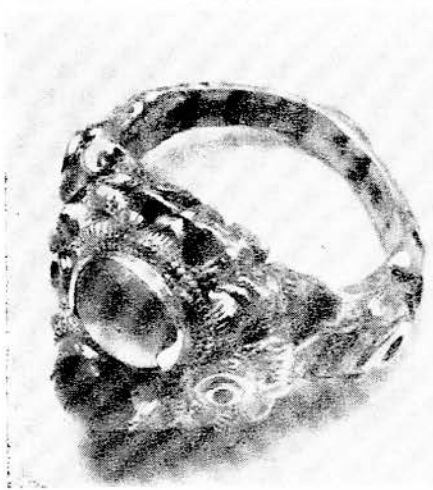
รัศมีของรูปเทพธิดาจากเกาะเกรียง ซึ่งปัจจุบันรักษาอยู่ในพิพิธภัณฑน์กรุงพนมเปญ และโดยเฉพาะอย่างยิ่งแก่สายรัศมีของเทวรูปพระหริหระจากปราสาทอันเดต ซึ่งทำนากล่าวว่าอยู่ในระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๓ - ๑๔ (แต่แท้ที่จริงแล้วอยู่ในราวต้นหรือกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๓ มากกว่า) อย่างไรก็ตาม เรื่องนี้ ศาสตราจารย์บัวเซอเลียกล่าวว่าเป็นแต่เพียงการเทียบเคียงอย่างผิวเผินเท่านั้น ความจริงไม่มีลายก้านขดในเครื่องเพชรพลอยชิ้นใดที่ยังคงสามารถรักษาลักษณะของลายก้านขดแบบอินเดีย ดังที่มีปรากฏอยู่บนประติมากรรมที่กล่าวมาแล้วไว้ได้ ลายก้านขดแบบอินเดีย ดังกล่าวยังคงมีปรากฏอยู่เฉพาะบนหัวเข็มขัดของสายสร้อยซึ่งค้นพบที่เมืองอุจคงมีชัย (รูปที่ ๑๖๓)

รูปที่ ๑๖๓
เข็มขัดทอง พบที่เมืองอุจคงมีชัย
พิพิธภัณฑสถานกรุงพนมเปญ
ศิลปขอมสมัยก่อนสร้างเมืองพระนคร

เท่านั้น ที่ปลายของสายสร้อยเส้นนี้ก็มีรูปหน้าครึ่งคนครึ่งสัตว์ปรากฏอยู่ ลักษณะดังกล่าวทำให้ไปนึกไปถึงเครื่องเพชรพลอยที่ค้นพบ ณ เมืองออกแก้วมาก ด้วยเหตุนี้เองแม้ว่าฝีมือในการประดิษฐ์สายสร้อยเส้นนี้จะไม่มีใครรุนแรงนัก แต่เราก็อาจกล่าวได้ว่าสายสร้อยเส้นนี้คงสร้างขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒ - ๑๓ อันเป็นระยะที่เก่าที่สุด ส่วนสายสร้อยชิ้นอื่นๆ นั้นอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๓ - ๑๔ ยกเว้นชิ้นส่วนขนาดใหญ่ที่กบาลโรเมียะซึ่งอาจสร้างขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๕ เพราะจากประติมากรรมปรากฏว่าสายสร้อยที่ต่อกันเป็นข้อๆ คูเหมือนจะอยู่ในสมัยนี้

ในทุกกรณี ลายก้านขดนั้นทำโดยการถูนโลหะออกมา มีความหนาและตกแต่งโดยการแกะสลักอีกชั้นหนึ่ง (รูปที่ ๑๖๔) ด้วยเหตุที่เครื่องเพชรพลอยเหล่านี้มีลายพันธุ์พฤกษาซึ่ง

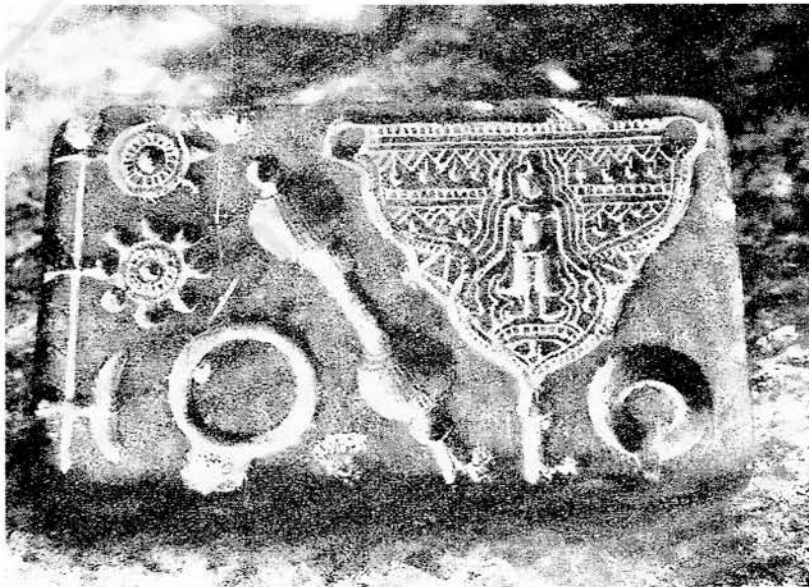

รูปที่ ๑๖๔
แหวน พบที่เมืองอุลงกนิชัย
พิพิธภัณฑสถานกรุงพนมเปญ
ศิลปะขอมสมัยเมืองพระนคร ?

สลักขึ้นอย่างคร่ำครว ๆ ประดับมาก เราจึงอาจนำ
เครื่องเพชรพลอยบางชิ้นที่ค้นพบ ณ เมืองออก
แก้วเข้ามาเปรียบเทียบได้ เป็นต้นว่าแหวนซึ่ง
ประดับด้วยเพชรพลอย ๗ เม็ด

การใช้เงินหล่อวัตถุนี้ มีตัวอย่าง
ปรากฏอยู่น้อย เช่นประติมากรรมขนาดเล็กบาง
รูปเป็นต้นว่ารูปเทพธิดา ณ พิพิธภัณฑท์กีเมต์ กรุง
ปารีส อายุราวปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๕ ซึ่งไม่มี
ลักษณะใดผิดแปลกไปจากประติมากรรมสัมฤทธิ์
ในสมัยเดียวกันเลย นอกจากนี้ก็มีเศียรพระ
นารายณ์สวมหมวกทรงกระบอกสมัยก่อนสร้าง
เมืองพระนคร หล่อด้วยเงินมีน้ำหนัก ๑๔ กิโลกรัม

เพิ่งค้นพบที่วัดภูใน พ.ศ. ๒๕๐๗ รวมทั้งถากเงินมีจารึก ๒ ใบซึ่งค้นพบที่พนมสวาม อ้างถึงพระนาม
ของพระเจ้าศรีภูวนาทิตยวรมัน และให้ศักราชตรงกับ พ.ศ. ๑๗๐๙ ปัจจุบันอยู่ในพิพิธภัณฑท์กรุง
พนมเปญ

รูปที่ ๑๖๕
แม่พิมพ์เครื่องประดับ ศิลาทราย
พบในบริเวณเมืองพระนคร พิพิธภัณฑสถานกรุงพนมเปญ
ศิลปะขอมปลายสมัยเมืองพระนคร

แม่พิมพ์เครื่องประดับ (รูปที่ ๑๖๕) แม่พิมพ์เหล่านี้สลักลงบนศิลาทรายละเอียดหรือหินชิสต์ ใช้สำหรับหล่อโลหะที่มีค่าต่ำกว่าทองและเงิน แม่พิมพ์เหล่านี้ไม่แตกต่างไปจากบรรดาแม่พิมพ์ซึ่งค้นพบที่เมืองออกแก้ว และใช้เทคนิคเช่นเดียวกัน แม่พิมพ์เหล่านี้แบ่งออกเป็น ๒ ชั้น และก็ไม่เคยค้นพบแม่พิมพ์แบบใดครบทั้งสองชั้น สลักพิมพ์ของเครื่องประดับชนิดต่างๆ นอกไปจากห่วงคัมพูที่ค่อนข้างหนักแล้ว ก็ยังมีพิมพ์ของเครื่องประดับที่ไม่เคยพบบนประติมากรรมอีก ประติมากรรมบางรูปรวมทั้งลวดลายเครื่องประดับต่าง ๆ อาจช่วยให้กำหนดอายุของแม่พิมพ์เหล่านี้ได้บ้าง การใช้แม่พิมพ์เช่นนี้ดูเหมือนจะคงมีอยู่จนถึงตอนต้นของสมัยหลังเมืองพระนคร

เพชรพลอยไม่ได้วิวัฒนาการไปมากนักจากเพชรพลอยที่ค้นพบ ณ เมืองออกแก้ว หินมีค่าคงได้รับการขัดแต่เพียงคร่าว ๆ และมักฝังลงในช่องหัวแหวน การใช้ขอเล็ก ๆ สำหรับยึดเป็นของพิเศษ และถ้ามีก็ยังคงอยู่ในขั้นต้นมาก แก้วผลึกใช้น้อยลงกว่าที่เมืองออกแก้วและมักค้นพบในที่ฝังลูกนิมิตเท่านั้น การใช้แก้วสีได้ลดน้อยลงไปมากเช่นเดียวกับการใช้เม็ดเล็ก ๆ สำหรับร้อยเป็นสาย แต่ปรากฏมีแผ่นแก้วที่ปิดทองคำหนักอยู่ในที่ฝังลูกนิมิตบางแห่งซึ่งบางครั้งก็มีจารึกปรากฏอยู่บนนั้น จากการค้นพบจนกระทั่งในปัจจุบัน ไม่ได้เคยค้นพบการสลักบนหินมีค่าเลย

เครื่องเพชรพลอยสมัยหลังเมืองพระนคร ความสำคัญของการศึกษาในเรื่องนี้ไม่ได้มีอยู่แต่เฉพาะในจำนวนและคุณค่าทางค่าศิลปะของสิ่งที่รู้จักกันอยู่แล้วเท่านั้น แต่ยังเกิดจากความรู้เป็นอันมากซึ่งอาจทำให้ทราบถึงวิวัฒนาการของเทคนิค ของรูปร่างและลวดลาย การเจริญขึ้นของเครื่องประดับที่ทำด้วยเงิน ในระยะนี้อาจถือได้ว่าเป็นลักษณะที่สำคัญที่สุดประการหนึ่งของศิลปะเขมรสมัยหลังเมืองพระนคร

สำหรับวิวัฒนาการของเทคนิคและลวดลายเครื่องประดับ บรรดาโบราณวัตถุที่ขุดค้นพบในกรุพระปรางค์วัดราชบูรณะ พระนครศรีอยุธยา แม้ว่าจะไม่ได้ค้นพบในประเทศกัมพูชาเอง แต่ก็อาจแสดงได้เป็นอย่างดีว่าเครื่องเพชรพลอยที่ใช้กันอยู่เมื่อมีการละทิ้งเมืองพระนครนั้นมีลักษณะอย่างไร แม้เทคนิคบางอย่างยังคงอยู่โดยไม่มี การเปลี่ยนแปลงไปมากนักเช่นแผ่นเงินทองที่ตัดเป็นลวดลาย พิมพ์ หรือใช้เป็นลายคุน แต่ความก้าวหน้าบางประการก็มีอยู่อย่างเห็นได้ชัด ถ้านำไปเปรียบเทียบกับเครื่องเพชรพลอยสมัยเก่ากว่า เป็นต้นว่าเครื่องประดับและเพชรพลอยที่สลักและเจาะโปร่งก็มีจำนวนมากขึ้น (เทคนิคเช่นนี้อาจมีมาแล้วตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๗ ดังจะเห็นได้จากประติมากรรมสัมฤทธิ์ในสมัยนั้น แต่ก็ยังไม่เคยค้นพบเครื่องเพชรพลอยในสมัยนั้นที่อาจนำมาเปรียบเทียบกันได้) การถักโลหะเส้นเล็ก ๆ ก็มีวัตถุแสดงให้เห็นอยู่หนึ่งชิ้นเป็นอย่างน้อย คือศิวารมณ์ทำเป็นตาข่ายทอง (ของสตรี?) การใช้วัตถุทองสลักโปร่งยังคงมีอยู่น้อย แต่เราได้ค้นพบภาชนะ ๒ ใบที่ทำเป็นรูปสัตว์ เป็นแบบซึ่งจะนิยมมากถึงขั้นจนกระทั่งถึงสมัยปัจจุบัน ได้ค้นพบ

ประติมากรรมขนาดเล็กบ้างเช่นเดียวกันรวมทั้งพระพิมพ์ แต่บรรดาพระพิมพ์ที่ค้นพบนั้นฝีมือก็สู้เครื่องเพชรพลอยไม่ได้ สำหรับเพชรพลอยเองก็ยังคงฝังอยู่ในหัวแหวน บางครั้งก็มีขอ ๒ หรือ ๔ ขอมายึดไว้สุดแล้วแต่ขนาดเพชรพลอยจะใหญ่หรือเล็ก เพชรพลอยเหล่านี้ยังไม่ได้เจียรระไนแต่ขัดดีชันกว่าแต่ก่อน รูปร่างของเพชรพลอยก็ได้สัดส่วนและมีการคัดเลือกก่อนที่จะนำมาฝังรวมกัน

ส่วนใหญ่ของเครื่องเพชรพลอยในประเทศกัมพูชาหลังสมัยเมืองพระนครดูเหมือนจะอยู่ในสมัยหลังกว่าโบราณวัตถุซึ่งขุดค้นพบในกรุพระปรางค์วัดราชบูรณะ พระนครศรีอยุธยา และแสดงถึงความก้าวหน้าทางด้านเทคนิคและการพยายามรักษาประเพณีโบราณไว้ในขณะเดียวกันเป็นการยากที่จะกล่าวถึงวิวัฒนาการของเครื่องเพชรพลอยเหล่านี้ ทั้งนี้เพราะไม่มีชิ้นใดที่อาจยึดถือเป็นหลักกำหนดอายุเวลาได้อย่างแน่นอนจนกระทั่งถึงรัชกาลของสมเด็จพระนโรดม (พ.ศ. ๒๔๐๗-๒๔๔๗) แต่สิ่งสำคัญที่สุดที่อาจเห็นได้สำหรับเครื่องเพชรพลอยเขมรสมัยนี้ก็คือความก้าวหน้าในลวดลายเครื่องประดับที่ทำเป็นลายเส้นทอง (บางครั้งอิทธิพลจากเกาะลังกาและประเทศอินเดียภาคใต้ก็อาจเห็นได้อย่างชัดเจนเช่นจากคัมพู อิทธิพลจากศิลปะจีนหรือศิลปะญวนนั้นเริ่มมีขึ้นตั้งแต่วราว พ.ศ. ๒๔๐๐) นอกจากนี้ ก็มีความก้าวหน้าในการฝังเพชรพลอยและการเจียรระไน ซึ่งบางครั้งเพชรพลอยที่เจียรระไนก็มีขนาดเล็กมาก การฝังเพชรพลอยนั้นมักยึดอยู่ด้วยขอ การฝังลงไปเต็มทั้งเม็ดมักมีอยู่เฉพาะในกรณีพิเศษเท่านั้น นอกจากนี้ก็มีการนิยมใช้ลงยาในเครื่องประดับต่าง ๆ ซึ่งมีมาแล้วตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๒๔ แต่ความจริงอาจมีมาก่อนหน้านั้น เพราะเหตุว่าการใช้เครื่องประดับคล้ายแก้วในลวดลายของวัตถุสัมฤทธิ์ คือประติมากรรมหรือเครื่องใช้สอยนั้น ได้มีมาแล้วตั้งแต่ราว พ.ศ. ๑๗๐๐ ความมั่นคงต่อประเพณีดั้งเดิมมีปรากฏอยู่ในการประดิษฐ์สายสร้อยและการประดิษฐ์ลายรูปสัตว์สำหรับแหวน เช่น รูปนก รูปครึ่งมังกรครึ่งนาค

ณ ที่นี้เราไม่สามารถที่จะให้รายละเอียดของเครื่องเพชรพลอยสมัยหลังเมืองพระนครได้ทั้งหมด เราจึงจะกล่าวเฉพาะชั้นที่สำคัญๆ เท่านั้น เช่นในตำนเครื่องประดับ นอกไปจากแหวนและสายสร้อย ก็มีเครื่องประดับจุกบนศีรษะ ทำเป็นลายคูน สลัก และเจาะโปร่ง นอกจากนี้ก็มีทับทรวง คัมพู และเข็มกลัด สำหรับเครื่องใช้ไม้สอยที่ทำด้วยทองนั้นส่วนใหญ่ก็เป็นลายคูน ลายที่เจาะโปร่งมีแต่เพียงเล็กน้อย และบางครั้งก็มีลงยาและมีสีต่าง ๆ เช่น สีแดง สีเขียวและสีเหลือง ของเหล่านี้มีตั้งแต่พระราชยานลงไปจนกระทั่งถึงเครื่องช่างตลอดไปจนถาด พาน กระโถน และเครื่องเขียนหมาก รูปร่างโดยทั่วไปก็คล้ายกับในปลายสมัยเมืองพระนคร แต่มีลวดลายเครื่องประดับเพิ่มมากขึ้น สิ่งของที่ทำด้วยทองหรือเงินและถวายเป็นไว้วาง เป็นตำนว่า ดอกไม้และใบบัว ผลไม้ ก็ทำคล้ายของจริงมาก นอกจากนี้ก็ยังมีภาชนะต่างๆ สำหรับใส่ปูน ชี้ผึ้ง ฯลฯ ภาชนะเหล่านี้มักทำด้วยเงินและมีรูปร่างต่าง ๆ กัน ลายที่ใช้ก็มีทั้งลายคูนและลายสลัก สำหรับรูปร่างก็อาจเป็นแบบ

พันธุ์พฤกษา เช่น รูปผลไม้ รูปสัตว์ เช่น รูปสัตว์จริง ๆ หรือสัตว์ตามเทพนิยาย การทำลายคุณ การแกะสลัก หรือการสลักเป็นรอยเส้นโค้งทำขึ้นในขณะเดียวกัน

สำหรับประติมากรรมก็มีแต่เพียงพระพุทธรูปทรงเครื่องขนาดใหญ่หล่อด้วยทอง ซึ่งสมเด็จพระนโรดมทรงสร้างขึ้นและปัจจุบันอยู่ในวัดพระแก้ว กรุงพนมเปญ ประติมากรรมขนาดเล็กที่หล่อด้วยทองหรือเงินมีอยู่น้อย และมักสร้างโดยใช้โลหะมีค่าเป็นแผ่นบางสวมอยู่เหนือแกนที่ทำด้วยยางไม้ พระพุทธรูปเหล่านี้ล้วนมีฝีมือไม่สวยงามคล้ายกับว่าวัตถุที่มีค่าได้เข้ามาแทนที่สุนทรียภาพเสียแล้ว สำหรับพระพิมพ์ซึ่งมีพระพุทธรูปที่สลักเป็นลายเส้นหรือตีพิมพ์ขึ้นบนแผ่นเงินหรือแผ่นทองบาง ๆ หรือบนแผ่นโลหะอื่น ๆ ฝีมือก็เสื่อมลงเช่นเดียวกัน

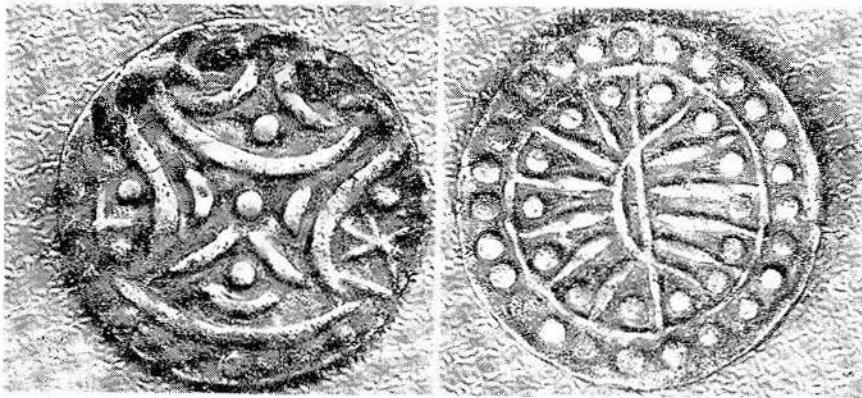
จำต้องกล่าวถึงพระแสงหอกศักดิ์สิทธิ์และพระแสงขรรค์ชัยศรีเป็นพิเศษ ทั้งสององค์เป็นอาวุธที่มีทั้งทองและเหล็กกล้าผสมอยู่ด้วยกัน พระแสงขรรค์ชัยศรีไม่ได้มีความเก่าแก่ดังที่บางตำราได้กล่าวไว้ ค้ำมและฝักของพระแสงขรรค์ชัยศรีแสดงให้เห็นเป็นอย่างดีถึงความสวยงามของเครื่องเพชรพลอยในพุทธศตวรรษที่ ๒๒ ทั้งนี้อาจเห็นได้จากเครื่องประดับ โดยเฉพาะอย่างยิ่งทรงผมและเครื่องแต่งกายของเทวดา ลายที่ประดับบนตัวดาบซึ่งทำด้วยเหล็กกล้ามีลายสลักรวมทั้งทองประกอบ มีอายุเก่ากว่าค้ำมและฝักและคงจะเก่ากว่าปัลลายนสมัยเมืองพระนครเล็กน้อย พระแสงหอกศักดิ์สิทธิ์ก็คงจะอยู่ในระยะเวลาเหล่านี้เช่นเดียวกัน

ที่ประทับตรา ไม่ได้ใช้ลายสลักบนหินมีค่าเป็นที่ประทับตราในสมัยหลังเมืองพระนคร ในสมัยนี้ใช้แหวนเป็นที่ประทับตราซึ่งบางครั้งก็ใช้ตราตนเองเป็นหัวแหวน (ตามประเพณีโบราณ) หรือบางครั้งก็ใช้แผ่นสัมฤทธิ์มีที่จับ ซึ่งบางครั้งที่จับนั้นก็ทำเป็นรูปบุคคลหรือสัตว์เช่นในพิพิธภัณฑสถานกรุงพนมเปญ แต่บางครั้งที่ประทับตรานั้นก็มีรูปร่างคล้ายเสากันเซต

ในระยะเวลาซึ่งเรายังไม่อาจกำหนดได้อย่างแน่นอน ก็มีที่ประทับตราซึ่งสลักจากไม้ หรืองาช้าง ที่ประทับตรากังกล่าวยังคงใช้อยู่จนกระทั่งถึงสมัยปัจจุบันโดยผู้มีบรรดาศักดิ์สูงทั้งทางบ้านพระราชอาณาและขุนนาง แต่เท่าที่ได้พิจารณามาแล้วก็ไม่มีที่ประทับตราดวงใดที่อาจเก่าไปกว่าพุทธศตวรรษที่ ๒๓ ได้ ที่ประทับตรากังกล่าวมีอยู่ ๒ แบบ คือแบบง่ายมีรูปร่างเป็นรูปกรวยมีก้านข้างโค้งเข้าเล็กน้อย เหนือนั้นมีค้ำสำหรับจับเป็นรูปกรวยมีรูปร่างคล้ายยอดพระเจดีย์ในปัจจุบัน นอกจากนี้ยังมีที่ประทับตราคู่ซึ่งประกอบด้วยแท่งรูปกรวย ๒ แท่งอยู่ตรงกันข้าม มีร่องอยู่ตรงกลางสำหรับใช้จับ ตราที่ประทับนั้นมักเป็นรูปเทวดาหรือบุคคลในเทพนิยาย อยู่ท่ามกลางลายกนกตราที่เป็นลวดลายเครื่องประดับอย่างแท้จริงนั้นหาได้ยาก ตราที่สลักอย่างประหยัดลงบนพื้นที่ซึ่งโค้งออกเล็กน้อย

เงินตรา การใช้เงินตราในประเทศกัมพูชาเกิดขึ้นเมื่อไม่สัณฐานมานี้ การติดต่อกับชาย
ทั้งหมดที่มีกล่าวไว้ในจารึกใช้กระทำโดยการแลกเปลี่ยนสิ่งของโดยตรง จิวตากวนในต้นพุทธศ
ศตวรรษที่ ๑๙ ได้กล่าวถึงการใช้จ่ายเงินและทองซึ่งคงเหลือขึ้นเป็นแท่ง แต่ใช้เฉพาะการค้าขายขนาด
ใหญ่เท่านั้น แท่งเงินและทองเหล่านี้มีจารึกตัวอักษรจีนประกอบ (ในพิพิธภัณฑ์กรุงพนมเปญ)
และได้ใช้ลงมาจากเกือบถึงสมัยปัจจุบัน เงินเหรียญของสเปนในพุทธศตวรรษที่ ๒๓ ก็ได้ค้นพบเป็น
จำนวนมากพอใช้ในการชุกคั้นที่เมืองนครบุรี พระราชพงศาวดารเขมรมักยกวิธีการใช้เงินตราและ
การเริ่มต้นตีพิมพ์เงินตราให้แก่กัน (Kan) ผู้เข้าแย่งราชสมบัติในราวกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๑
ความจริงเงินตราเหล่านี้ก็มีปรากฏอยู่อย่างแน่นอนในต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๒ อันเป็นเวลาที่บ้านหลวง
กิโรกา เตอซานอันโตนิโอ (Quiroga de San Antonio) และ จาก (Jaque) ได้เข้ามาเห็น แม้
จดหมายเหตุของบาทหลวงเหล่านี้จะกล่าวถึงเหรียญทอง เหรียญเงิน และเหรียญสัมฤทธิ์ เราก็ได้
ค้นพบแต่เพียงเหรียญเงิน เหรียญสัมฤทธิ์ และเหรียญสัมฤทธิ์ชุบเงินเท่านั้น เงินตราที่มีศักราช
สร้างขึ้นในสมัยนังกองศ์คัง (ชุกปรักบาท) และมีศักราชตรงกับ พ.ศ. ๒๓๘๙ สำหรับเงินตราขนาด
ใหญ่มีทั้งพุทธศักราช มหาศักราช และจุลศักราช ส่วนใหญ่ของเหรียญเงินได้สูญหายไปหมดแล้ว
คือถูกลดลงโดยช่างทองต่างชาติ ใช้สำหรับฝังลูกนิมิต หรือใช้เป็นเครื่องประดับของเด็กกว่าเป็นการ
ป้องกันโรคภัยไข้เจ็บ เงินตราอีกหลายแบบก็รู้จักกันแต่เพียงตัวอย่างโดดๆ

นายมัลเลอเรต์ (L. Malleret) ได้กล่าวว่า ในบรรดาเงินตราเก่าแก่ที่ทำด้วยเงินและ
ค้นพบที่เมืองออกแก้วนั้น มีแบบซึ่งไม่มีจารึก ด้านหน้ามีสัญลักษณ์รูปร่างคล้ายศรีวิษณะและ
ด้านหลังเป็นรูปสังข์หรือสัญลักษณ์คล้ายดวงอาทิตย์ นายมัลเลอเรต์กล่าวว่าเงินตราแบบนี้คงเป็น

รูปที่ ๑๖๖

เงินเหรียญรูป “พระอาทิตย์”

กว้าง ๓๑ มิลลิเมตร พบที่อำเภออุ้มทอง จังหวัดสุพรรณบุรี
พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ อำเภออุ้มทอง จังหวัดสุพรรณบุรี
เป็นแบบที่ค้นพบทั้งในประเทศไทยและ ณ เมืองออกแก้ว

ของอาณาจักรฟูนัน ในเรื่องนี้ศาสตราจารย์บัวเชอซีเยอริบายว่า เงินตราดังกล่าวคล้ายคลึงกับเงินตราที่ค้นพบภายในประเทศไทย (รูปที่ ๑๖๖) และในประเทศพม่า แต่ก็ไม่มีอะไรอาจยืนยันได้ว่าเงินตราดังกล่าวเป็นของอาณาจักรฟูนัน ทั้งนี้เพราะไม่มีหลักฐานกำหนดค่านียันทั้งทางด้านอายุเวลาและภูมิศาสตร์

เงินตราขนาดเล็กกว้างประมาณ ๑๐ - ๑๒ มิลลิเมตร ตีโดยแม่พิมพ์ มีทั้งทำด้วยเงินสัมฤทธิ์ชุบเงิน และสัมฤทธิ์ มีรูปนกบินไปทางซ้ายอยู่บนด้านหน้าแต่บนด้านหลังเกลี้ยง เงินตราดังกล่าวคิดกันว่าเป็นแบบหนึ่งที่บาทหลวงคิโรคา เคอซานอนโตนิโอ กล่าวอ้างถึงในต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๕ เงินตราดังกล่าวได้ค้นพบเป็นจำนวนมากในที่ฝังลูกนิมิตตามสถานที่หลายแห่งในประเทศไทยที่ขุดลอกไปจนกระทั่งถึงแถบปากแม่น้ำโขง มีเงินตราแบบนี้อยู่ต่างกันเกือบถึง ๑๒ แบบและการตีพิมพ์ก็ดูเหมือนจะได้กระทำติดต่อกันลงมาเป็นเวลานาน เกี่ยวกับเงินตราแบบนี้ก็ดูเหมือนจะมีเงินตราเล็ก ๆ ซึ่งมีขนาดใกล้เคียงกัน มีรูปสัตว์หรือพันธุ์พฤกษาอยู่ทางด้านหน้าและมักมีตัวอักษรในแบบหนึ่ง ๆ อยู่เพียงชิ้นเดียว แม้ว่าเราไม่อาจทราบถึงอายุของเงินตราเหล่านี้ แต่แบบที่มีรูปครุฑกำลังเหาะก็ดูเหมือนจะมาจากประเทศไทยและอยู่ในสมัยหลัง ไม่เคยค้นพบเงินตราเขมรซึ่งชาวอังกฤษได้กล่าวถึงไว้ระหว่าง พ.ศ. ๒๒๖๓ - ๒๓๖๘ ตรงกันข้ามเงินตราเขมรแบบปรักบาทแม้ว่าในปัจจุบันจะหาได้ยากแต่ก็เป็นที่รู้จักกันดี เงินตราแบบนี้ทำด้วยเงิน แบ่งออกเป็น ๔ แบบ มีภาพประกอบ (ยกเว้นในแบบที่เล็กที่สุด) คือทางด้านหน้ามีรูปหงส์หันหน้าไปทางด้านซ้าย และทางด้านหลังมีรูปปราสาทซึ่งยังมีรูปร่างง่ายลงทุกทีเมื่อเงินตรามีขนาดเล็กลง

(ยังมีต่อ)

